

Радіонова І.Ф.

доктор економічних наук, професор
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
e-mail: IrinaR@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0941-2867>

Яценко А.О

студент
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
e-mail: YatsenkoAO@krok.edu.ua

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У тезах досліджується еволюція міжнародних підходів до оцінювання національної економічної безпеки. Особливу увагу приділено Маастрихтським критеріям 1993 р., Пакту стабільності та зростання країн ЄС 1997 р., сучасній таблиці макрофінансових дисбалансів Європейського Союзу, а також особливостям оцінювання економічної безпеки України у XXI ст.

Ключові слова: економічна безпека, національна економічна безпека, Маастрихтські критерії, Пакт стабільності та зростання, макрофінансові дисбаланси, Європейський Союз, Україна

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у XXI ст. національна економічна безпека стала одним із ключових напрямів державної політики. Економічна безпека країни вже не може оцінюватися лише за показниками обсягу виробництва, рівня доходів або темпів економічного зростання. У сучасних умовах важливого значення набувають макрофінансова стабільність, боргова стійкість, контроль інфляції, збалансованість зовнішньої торгівлі, стабільність банківської системи, конкурентоспроможність економіки та здатність держави реагувати на внутрішні й зовнішні загрози.

Еволюція міжнародних систем оцінювання економічної безпеки особливо чітко простежується на прикладі Європейського Союзу. Саме країни ЄС одними з перших сформували систему кількісних критеріїв, за допомогою яких можна оцінювати стабільність національних економік, їх готовність до валютної інтеграції та здатність дотримуватися спільних правил економічної політики. Спочатку ці підходи були пов'язані переважно з монетарною та бюджетною стабільністю, однак з часом вони були доповнені ширшим набором індикаторів макроекономічних дисбалансів [1].

Першим важливим етапом у розвитку міжнародної системи оцінювання економічної безпеки стали Маастрихтські критерії, закріплені в межах підготовки країн Європейського Союзу до економічного і валютного союзу. Їх було визначено для оцінювання готовності держав-членів ЄС до запровадження євро та участі в єдиній валютній системі. Основна ідея цих критеріїв полягала у тому, що спільна валюта може функціонувати ефективно

лише за умови відносної макроекономічної стабільності країн-учасниць. Європейський центральний банк зазначає, що критерії конвергенції використовуються для оцінювання того, чи готова країна до участі в єврозоні та чи є її економіка достатньо збалансованою для використання єдиної валюти.

До основних показників Маастрихтських критеріїв належать: рівень інфляції, дефіцит державного бюджету, державний борг, стабільність валютного курсу та рівень довгострокових процентних ставок. Зокрема, бюджетний дефіцит країни не повинен перевищувати 3% ВВП, а державний борг – 60% ВВП або має наближатися до цього рівня задовільними темпами. Ці показники є важливими з погляду економічної безпеки, оскільки надмірний дефіцит бюджету та високий державний борг можуть створювати загрозу фінансовій стабільності, підвищувати залежність держави від кредиторів і знижувати її здатність проводити самостійну економічну політику [2].

Наступним етапом розвитку європейської системи оцінювання економічної безпеки став Пакт стабільності та зростання, ухвалений у 1997 р. Його головною метою було забезпечення бюджетної дисципліни країн ЄС після створення економічного і валютного союзу. Якщо Маастрихтські критерії виконували функцію «вхідного контролю» для країн, які прагнули приєднатися до єврозони, то Пакт стабільності та зростання мав забезпечити подальше дотримання фіскальних правил уже після входження до валютного союзу. У межах Пакту було закріплено ті самі ключові орієнтири: дефіцит бюджету не більше 3% ВВП і державний борг не більше 60% ВВП [3].

Пакт стабільності та зростання має два основні механізми: превентивний і коригувальний. Превентивний механізм спрямований на недопущення погіршення бюджетної ситуації, тобто країни повинні проводити таку фіскальну політику, яка дає змогу підтримувати борг і дефіцит у безпечних межах. Коригувальний механізм застосовується тоді, коли країна порушує встановлені межі, зокрема допускає надмірний бюджетний дефіцит. У такому випадку може бути запущена процедура надмірного дефіциту, яка передбачає рекомендації щодо виправлення ситуації та посилений контроль за бюджетною політикою держави [4].

У XXI ст. стало зрозуміло, що лише бюджетні та боргові критерії не дають повної картини економічної безпеки. Світова фінансова криза 2008–2009 рр. і боргова криза в окремих країнах ЄС показали, що економічні загрози можуть формуватися не лише через дефіцит бюджету, а й через дисбаланси у банківській системі, надмірне зростання приватного боргу, втрату конкурентоспроможності, дефіцит поточного рахунку, зростання цін на нерухомість або надмірне зовнішнє фінансування. У зв'язку з цим у ЄС було сформовано ширший підхід до моніторингу макроекономічної стабільності – таблицю макрофінансових дисбалансів [5].

Сучасна таблиця макрофінансових дисбалансів ЄС використовується в межах процедури макроекономічних дисбалансів. Вона складається з 13 основних індикаторів, які допомагають виявляти наявні або потенційні загрози для макроекономічної стабільності держав-членів. До таких індикаторів належать сальдо поточного рахунку, чиста міжнародна

інвестиційна позиція, реальний ефективний валютний курс, частка країни у світовому експорті, номінальна вартість робочої сили на одиницю продукції, ціни на житло, кредитування приватного сектору, борг приватного сектору, державний борг, рівень безробіття, зобов'язання фінансового сектору, рівень економічної активності та довгострокове безробіття.

Особливість сучасної таблиці макрофінансових дисбалансів полягає в тому, що вона дозволяє оцінювати економічну безпеку не лише через стан державних фінансів, а й через структурні характеристики економіки. Наприклад, країна може мати прийнятний рівень бюджетного дефіциту, але водночас накопичувати небезпечні зовнішні борги, втрачати конкурентоспроможність або мати перегрітий ринок нерухомості. Тому сучасне оцінювання економічної безпеки є багатовимірним і потребує врахування як фіскальних, так і фінансових, зовнішньоекономічних, соціальних та структурних показників [6].

Для України питання оцінювання економічної безпеки має особливе значення. У ХХІ ст. національна економіка неодноразово стикалася з глибокими кризами: фінансово-економічною кризою 2008–2009 рр., політичною та економічною нестабільністю 2014–2015 рр., пандемією COVID-19, а з 2022 р. – повномасштабною війною. За таких умов традиційні макроекономічні показники не завжди повністю відображають реальний стан економічної безпеки, оскільки необхідно враховувати воєнні ризики, руйнування інфраструктури, залежність від зовнішньої фінансової допомоги, міграційні процеси, втрати виробничого потенціалу та загрози енергетичній безпеці [7].

Особливості оцінювання економічної безпеки України у ХХІ ст. полягають у поєднанні макрофінансових, структурних і безпекових індикаторів. До таких показників можна віднести динаміку ВВП, рівень інфляції, стан державного бюджету, обсяг державного боргу, валютну стабільність, міжнародні резерви, сальдо зовнішньої торгівлі, рівень безробіття, інвестиційну активність, стан енергетичного сектору, обсяг руйнувань інфраструктури, залежність від міжнародної допомоги та здатність держави фінансувати оборонні й соціальні видатки. У наукових дослідженнях зазначається, що оцінювання економічної безпеки України потребує врахування як макроекономічних, так і інституційних, фінансових, соціальних та воєнних ризиків.

Оцінювання економічної безпеки України має враховувати також євроінтеграційний вимір. Оскільки Україна рухається в напрямі інтеграції до ЄС, важливим орієнтиром стають не лише внутрішні методики оцінювання економічної безпеки, а й європейські підходи до макрофінансової стабільності. Це означає, що для України дедалі більшого значення набуватимуть показники бюджетної дисципліни, боргової стійкості, інфляційної стабільності, зовнішньоекономічної збалансованості, конкурентоспроможності, фінансової стабільності та стійкості ринку праці. Водночас, на відміну від більшості країн ЄС, Україна повинна оцінювати

економічну безпеку з урахуванням безпосереднього впливу війни, що значно ускладнює застосування стандартних критеріїв [8].

Таким чином, еволюція міжнародних систем оцінювання національної економічної безпеки демонструє поступовий перехід від вузького монетарно-фіскального підходу до комплексного багатofакторного аналізу. Маастрихтські критерії були спрямовані передусім на оцінювання готовності країн до участі у валютному союзі. Пакт стабільності та зростання посилив контроль за бюджетною дисципліною після створення єврозони. Сучасна таблиця макрофінансових дисбалансів ЄС дала змогу оцінювати ширше коло ризиків, пов'язаних із зовнішньою позицією, приватним боргом, конкурентоспроможністю, ринком праці та фінансовим сектором. Для України у ХХІ ст. оцінювання економічної безпеки має поєднувати європейські макрофінансові критерії з урахуванням власних безпекових викликів, пов'язаних із війною, економічною нестабільністю та потребою післявоєнного відновлення.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, міжнародні системи оцінювання економічної безпеки розвивалися від простих бюджетно-монетарних критеріїв до складних систем моніторингу макрофінансових дисбалансів. По-друге, Маастрихтські критерії 1993 р. стали першою цілісною системою кількісного оцінювання економічної стабільності країн ЄС, оскільки визначили ключові орієнтири щодо інфляції, дефіциту бюджету, державного боргу, валютного курсу та процентних ставок. По-третє, Пакт стабільності та зростання 1997 р. забезпечив подальше вдосконалення системи контролю за бюджетною дисципліною країн ЄС. По-четверте, сучасна таблиця макрофінансових дисбалансів ЄС дає змогу виявляти не лише бюджетні, а й зовнішньоекономічні, фінансові, структурні та соціальні ризики. По-п'яте, для України у ХХІ ст. оцінювання економічної безпеки має здійснюватися з урахуванням не лише європейських макрофінансових критеріїв, а й специфічних загроз, пов'язаних із війною, руйнуванням інфраструктури, залежністю від зовнішньої допомоги та необхідністю післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Convergence criteria. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/escb/html/convergence-criteria.en.html> (accessed: 04.05.2026).
2. Glossary: Convergence criteria. Eurostat Statistics Explained. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/1442.pdf> (accessed: 04.05.2026).
3. A Guide to the Stability and Growth Pact. European Commission. 2013. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp150_en.pdf (accessed: 04.05.2026).

4. The Stability and Growth Pact: crisis and reform. European Central Bank. 2011. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp129.pdf> (accessed: 04.05.2026).
5. Scoreboard. Macroeconomic Imbalance Procedure. European Commission. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-governance-framework/macroeconomic-imbalance-procedure/scoreboard_en (accessed: 04.05.2026).
6. Macroeconomic imbalance procedure scoreboard published. Eurostat. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241219-4> (accessed: 04.05.2026).
7. Blikhar M. Economic security of Ukraine: state, threats and problems of assessment. 2025. URL: https://nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2025/3/03_2025_Blikhar.pdf (accessed: 04.05.2026).
8. Assessment of national economic security of Ukraine. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2025. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/download/4653/4298/27072> (accessed: 04.05.2026).